

Ο ρόλος της παρετυμολογίας στην επιβίωση λατινικών λέξεων στην ΚΝΕ και ο παράγων της γενετικής γλωσσικής συγγένειας

Ευάγγελος Γεωργίου

Πανεπιστήμιο Πατρών

Περίληψη

Με το παρόν άρθρο επιχειρείται η εξέταση του γλωσσικού φαινομένου της παρετυμολογίας και η εξακρίβωση της συμβολής του στην εισαγωγή και την επιβίωση λατινικών δανείων στην ΚΝΕ. Συγκεκριμένα, προκύπτει ότι από ένα κόρπους 200 περίπου σωζόμενων λατινικών λέξεων υπάρχει καταγεγραμμένη παρετυμολογική σύνδεση με ελληνικά μορφήματα σε ένα ποσοστό της τάξεως του 10% (c.a. 20 λέξεις). Τα γλωσσικά δεδομένα αντλούνται από το ηλεκτρονικό σώμα κειμένων του TLG και αφορούν ως επί το πλείστον μεσαιωνικά λεξικά, όπως το Etymologicum Magnum, το Λεξικό του Σούδα κ.ά. Το ενδεχόμενο αυτή η ετυμολογική παρασύνδεση να μη συντελείται από την πλειονότητα των ομιλητών, αλλά να αποτελεί μια συνειδητή πρακτική λογίων της Βυζαντινής περιόδου με κανονιστικές - ρυθμιστικές προθέσεις, υπογραμμίζεται και επιδιώκεται η εξισορρόπησή της μέσω της εξέτασης κειμένων μη μεταγλωσσικού περιεχομένου, όπως οι πάπυροι. Παράλληλα με την παρετυμολογία, προβάλλεται ο ισχυρισμός ότι η ακουστική ομοιότητα ανάμεσα σε ελληνικές και λατινικές λέξεις, λόγω κοινής Ι/Ε καταγωγής, συνέβαλε επίσης στην εισαγωγή των δευτέρων στη γλώσσα μέσω της ομαδοποίησής τους στο νοητικό λεξικό.

Λέξεις κλειδιά: γλωσσικός δανεισμός, λατινικά δάνεια, παρετυμολογία, λαϊκή ετυμολογία, αναλογία, νοητικό λεξικό

1. Εισαγωγή

Η παρετυμολογία ή λαϊκή ετυμολογία¹ ως γλωσσικό φαινόμενο έχει απασχολήσει εντατικά τη διεθνή βιβλιογραφία τις τελευταίες δεκαετίες, αλλά παραμένει σε μικρό βαθμό μελετημένο στην ελληνική γλώσσα. Αφενός, συνδέεται με μία γλωσσική

¹ Ο όρος αποδίδει το γερμανικό Volksetymologie, λέξη που σχηματίστηκε το 1852 από τον Ernst Förstemann

διαδικασία που οδηγεί σε παρέκκλιση από την καθιερωμένη νόρμα² (Μ. Θεοδωροπούλου & Γ. Παπαναστασίου 2001), αφετέρου μπορεί να ερμηνευτεί ως μία γνωσιακή/μαθησιακή στρατηγική πρόσληψης και κατηγοριοποίησης γλωσσικών ερεθισμάτων (Μπότσιου 2015). Η μεν πρώτη προσέγγιση αφορά την έννοια του γλωσσικού λάθους³, η δε δεύτερη σχετίζεται με ψυχολογιστικές διεργασίες και γνωσιακές λειτουργίες, που εμφανίζονται τόσο στον ενήλικο, όσο και στον παιδικό λόγο και υπάγονται στον μηχανισμό της αναλογίας (McMahon 1994: 183-4).

Η παρετυμολογία, ουσιαστικά, αποτελεί μία μορφή επανάλυσης μίας λέξης ή φράσης (Bauer 2006) με σκοπό την ενίσχυση της σημασιολογικής διαφάνειας, δηλαδή της ευκρινέστερης αντίληψης των μορφολογικών στοιχείων από τα οποία απαρτίζεται⁴. Με πιο απλά λόγια, ο ομιλητής προσπαθώντας να φέρει στα μέτρα του μια ανοίκεια λέξη (ή φράση), την ετυμολογεί «εσφαλμένα» προσαρμόζοντάς την σε μορφές που του είναι ήδη γνωστές, έτσι ώστε να γίνει γι' αυτόν κατανοητή η σημασιολογική κατασκευή της (Μ. Θεοδωροπούλου & Γ. Παπαναστασίου 2001): π.χ. η λέξη *ανθηρόστομος* παρετυμολογείται ως < ανθηρός + στόμα αντί του αθυρόστομος (άθυρος + στόμα 'αυτός που δεν έχει πόρτα στο στόμα του'), επειδή σημασιολογικά το *άθυρος* δεν συσχετίζεται πλέον εύκολα στο γλωσσικό αίσθημα του ομιλητή με την έννοια «ανοιχτός», εν αντιθέσει με το *ανθηρός* που φαίνεται πιο «δικαιολογημένη» επιλογή ως συνθετικό της λέξης. Κατά τη διαδικασία αυτή χρησιμοποιούνται γνώσεις και γλωσσικά εργαλεία, που αφορούν

² Ένας άλλος μηχανισμός με το ίδιο αποτέλεσμα είναι λ.χ. το φαινόμενο της ενίσχυσης [reinforcement], κατά το οποίο συντελείται προσθήκη μορφημάτων ή λέξεων με σκοπό την επίταση της σημασίας. π.χ. *πιο ανώτερος*.

³ Μία αρκετά σχετικιστική έννοια, αν αναλογιστούμε ότι η γλωσσική νόρμα αποτελεί μία τυποποιημένη μορφή γλώσσας, προϊόν σύμβασης και κωδικοποίησης που πραγματοποιείται στα λεξικά και τις γραμματικές. Το μεγαλύτερο μέρος των γλωσσικών μορφών που απαρτίζουν τη νόρμα σε μία χρονική περίοδο και οφείλονται στη γλωσσική αλλαγή ξεκίνησαν ως γλωσσικά λάθη (π.χ. η ονομαστική πτώση *πατέρας / πατήρ*) (Μ. Θεοδωροπούλου & Γ. Παπαναστασίου 2001). Αναφορικά με τη σχέση ορθογραφίας και παρετυμολογίας, λόγου χάριν, ενδεικτική είναι η πρόταση των Μωυσιάδη και Κατσούδα (2011), οι οποίοι υποστηρίζουν τη διατήρηση του παρετυμολογημένου τύπου, όταν πληρούνται προϋποθέσεις, όπως μακρά ιστορική γραπτή παράδοση π.χ. ήδη αρχ. *φάλαινα* (φαλός 'λευκός') αντί *φάλλαινα* (φαλλός), φωνητική μεταβολή π.χ. *καλυμάυχι* (μεσν. *καμηλαύχιον*), υψηλή συχνότητα χρήσης π.χ. *κτίριο* αντί *κτήριο* κ.ά.

⁴ Ειδικότερα, η μελέτη του φαινομένου έχει αποδείξει ότι κατά τη λαϊκή ετυμολογία λειτουργούν σε διαφορετικά επίπεδα τρεις βασικές αρχές οι οποίες ενισχύουν τη διαδικασία: (α) ισομορφισμός· (β) εικονικότητα· (γ) διαφάνεια (Μωυσιάδης & Κατσούδα 2011)

μόνο το συγχρονικό επίπεδο της γλώσσας, αφού η σύνδεση με μία άλλη λέξη δεν έχει κανένα διαχρονικό υπόβαθρο, παρά στηρίζεται μονάχα στην ακουστική ομοιότητα (McMahon 1994: 183). Σημειωτέον είναι ότι τις περισσότερες φορές δεν επηρεάζεται το σημαίνόμενο της λέξης που υφίσταται παρετυμολογία π.χ. το κουμπιούτερ (κουμπί) αναφέρεται και πάλι στην έννοια του υπολογιστή (Fliatouras 2019). Τα «λάθη» αυτά, από ετυμολογική σκοπιά, ξεκινούν ως ατομικές γλωσσικές κατασκευές, αλλά λόγω του κοινωνικού χαρακτήρα της γλώσσας μπορούν να εξαπλωθούν στην κοινότητα συνιστώντας ένα είδος συλλογικής αλήθειας (Rundblad – Kronenfeld 2000): π.χ. η λέξη *βρώμικος* (παρετ. < βρώμα 'τροφή' σε διαδικασία σήψης άρα δυσοσμίας αντί < βρώμα < βρέμω) κ.ά.⁵. Αποδέκτες της λαϊκής ετυμολογίας είναι συχνά τα δάνεια, τα σύνθετα και κύρια ονόματα και οι λόγιες λέξεις, όταν δεν γίνεται αισθητή ή έχει ατονήσει, πλέον, η ιστορική τους αρχή (Anastasiadis-Symeonidis 2003): π.χ. *στρωματζάδα* (στρώμα) < ιταλ. *stramazza* 'ομαδικό ξάπλωμα σε ένα κρεβάτι', *μετάλλιο* (μέταλλον) < ιταλ. θηλ. *medaglia* που θεωρήθηκε ουδ. πληθ. κ.ά.

Στην παρούσα μελέτη θα επιχειρηθεί να παρουσιαστεί μέσα από τις πηγές η έκταση του φαινομένου της παρετυμολογίας σε ότι αφορά τα λατινικά δάνεια που διασώθηκαν στην ΚΝΕ και πώς αυτή συνέβαλε στην ενσωμάτωσή τους στο λεξικό της γλώσσας. Επιπλέον, θα εξεταστεί πώς η μορφοφωνολογική ομοιότητα ανάμεσα σε ελληνικές και λατινικές λέξεις κοινής I/E καταγωγής μπορεί να λειτουργήσει επικουρικά στην εισαγωγή και διατήρηση των δευτέρων μέσω της οργάνωσης και ομαδοποίησής τους σε λεξικά δίκτυα του νοητικού λεξικού.

Η οργάνωση του άρθρου έχει ως εξής: Στην αμέσως επόμενη ενότητα θα αναλυθούν εκτενέστερα η λειτουργία και οι μορφές πραγμάτωσης του φαινομένου της παρετυμολογίας σύμφωνα με τη βιβλιογραφία. Στην ενότητα 3 θα παρουσιαστεί η περίπτωση των λατινικών δανείων σε συνάρτηση με την παρετυμολογία, όπως επίσης θα γίνει αναφορά στο συσχετισμό ελληνικών λέξεων με λατινικά δάνεια λόγω κοινής I/E καταγωγής. Στην ενότητα 4 θα παρουσιαστούν τα παραδείγματα ετυμολογικής «παρασύνδεσης» μέσα από τις πηγές συνοδευόμενα από επισχολιασμό. Στην ενότητα 5

⁵ Η παρετυμολογία μπορεί να αφορά μόνο την ορθογραφική αποτύπωση μίας λέξης π.χ. κτίριο / κτήριο (Φλιάτουρας 2017). Οι διαφορετικές ορθογραφίες λέξεων δεν πρέπει, βέβαια, συλλήβδην να ανάγονται στο φαινόμενο της παρετυμολογίας. Λέξεις που αποκλίνουν στην γραφή από την ετυμολογική τους αφητηρία π.χ. παλικάρι (αντί παλληκάρι < ελνστ. πάλληξ) ή αγόρι (αντί αγώρι < αρχ. ἄωρος), συχνότατα εντάσσονται στο μηχανισμό της απλολογίας.

θα αναπτυχθεί η συζήτηση σχετικά με τα συμπεράσματα και τις γενικεύσεις που μπορούν να εξαχθούν βάσει των δεδομένων της προηγούμενης ενότητας. Τέλος, το άρθρο ολοκληρώνεται με την παράθεση των βασικών συμπερασμάτων της έρευνας.

2. Θεωρητικό πλαίσιο της Παρετυμολογίας

2.1. Τί είναι κατ' ουσίαν η Παρετυμολογία και ποια τα είδη της

Η παρετυμολογία, σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία, μπορεί να ιδωθεί ως μία υποκατηγορία του μηχανισμού της αναλογίας, η οποία στηρίζεται στη σχέση ομοιότητας μεταξύ δυο στοιχείων (βλ. Rundblad & Kronenfeld 2000, McMahon 1994: 75). Όπως αναφέρει η McMahon (1994: 70):

«η αναλογία πρωτίστως, «ασχολείται» με τη σχέση μεταξύ ήχου και περιεχομένου, την οποία συνδυάζει για να εκφράσει συγκεκριμένα μορφήματα ή σημασιολογικές μονάδες. Ο ρόλος της αναλογίας, τότε, είναι να διατηρήσει τη σχέση διατηρώντας την φωνητική, γραμματική και σημασιολογική δομή σε τάξη, ειδικά, όταν η φωνητική αλλαγή έχει κάνει αυτή τη σχέση αμφίσημη».

Στο ερώτημα αν η σημασία ή η φωνητική ομοιότητα με ένα άλλο λεξικό τεμάχιο διαδραματίζει σημαντικότερο ρόλο οι απόψεις δίστανται: π.χ. ο Α. Φλιάτουρας (2017) υποστηρίζει ότι: «... η παρετυμολογία εκκινεί από τη σημασιολογική συσχέτιση, εφόσον οι βάσεις παρετυμολόγησης «αγωνιούν» να ταυτιστούν σημασιολογικά με άλλα στοιχεία...» Αντίθετα, οι Μωυσιάδης και Κατσούδα (2011) διατείνονται ότι:

«...Η σημασιολογική σχέση παίζει ενισχυτικό ή υστερογενή ρόλο και δεν είναι πάντοτε αναγκαία. Για παράδειγμα, το αγιόκλημα σχηματίστηκε λόγω φωνητικής εγγύτητας προς το επίθετο άγιος και υστερογενώς συνδέθηκε σημασιολογικά με αυτό, οπότε του δόθηκε η σημασία 'κλήμα του αγίου'...»

Η παρετυμολογική προσέγγιση μίας λέξης ή φράσης από την πλευρά του υποκειμένου που την εφαρμόζει μπορεί να διακριθεί σε δύο κατηγορίες. Η πρώτη αφορά μία συνειδητή παρέμβαση, λόγιας συχνά προέλευσης με ρυθμιστικό χαρακτήρα, όπως η προσπάθεια

ετυμολόγησης δάνειων λέξεων με βάση ελληνικά συστατικά π.χ. *γέφυρα* (προελληνικό) < γη επί ύδωρ. Στην ίδια περίπτωση συνειδητής διεργασίας συγκαταλέγεται και η παικτική παρετυμολογία π.χ. *δηθώμεν* > ΔΕΗ-θώμεν (Φλιάτουρας 2017).

Η δεύτερη κατηγορία αντιστοιχεί στην ασύνειδη μεταβολή που υφίσταται μία λεξική δομή με βάση το γλωσσικό αίσθημα των ομιλητών ως αποτέλεσμα του φαινομένου της αναλογικής αλλαγής π.χ. *μαζέω* (μαζί) < μσν. μαζεύω < ελνστ. όμαδεύω 'συγκεντρώνω' (Φλιάτουρας 2017). Ως εκ τούτου, ο όρος παρετυμολογία χρησιμοποιείται ως υπερώνυμος για να δηλώσει τόσο τη συνειδητή επανάλυση μίας λέξης, η οποία ενδέχεται να συντελείται από κάποιον λόγο με διδακτικές - κανονιστικές προθέσεις, όσο και την ασύνειδη παρετυμολογική σύνδεση από ευρύτερα κοινωνικά στρώματα (εξού και ο όρος λαϊκή ετυμολογία) (Fliatouras 2019).

Ως προς την πραγμάτωσή της, δύο είναι οι βασικές κατηγορίες παρετυμολογίας⁶: Α) οι περιπτώσεις στις οποίες συντελείται φωνητική και μορφολογική αλλαγή π.χ. το *αυτόζυμος* μετετρέπεται σε *εφτάζυμος* (< εφτά), η *διωρία* σε *διορία* (< όριο και όχι < ώρα) κ.ά. Β) περιπτώσεις που πραγματοποιείται επανερμηνεία της λέξης χωρίς αλλαγές στη μορφή της π.χ. στη χρήση του *ενάριθμος* με τη σημασία «πολύαριθμος» το πρώτο συνθετικό εν- γίνεται αντιληπτό με τη σημασία «πολύς» και όχι «εύκολος» να αριθμηθεί ή στο *καμηλό* [< γαλλ. camelot] γίνεται σύνδεση με τη λέξη *καμήλα* κ.α. (Μουσιάδης & Κατσούδα, 2011, Rundblad - Kronenfeld, 2000). Το 85% των παρετυμολογήσεων αφορά την πρώτη κατηγορία (Μπότσιου 2015). Οι αναλογικές συνδέσεις σε ό,τι αφορά την παρετυμολογία μπορεί να προκύψουν και μέσω αντωνυμικών σημασιολογικών σχέσεων π.χ. αγγλ. *femelle* > *female* (male)⁷ (McMahon 1994: 184).

Επίσης, όπως αναφέρει ο Winer (1992), μπορεί να γίνει μία επιπλέον διάκριση του φαινομένου σε 2 ταξινομίες. Η μία περιλαμβάνει συντελεσμένες **αλλαγές** στη μορφή ή στη σημασία μίας λέξης π.χ. *συντριβάνι* (συν) < τουρκ. *sadırvan*. Η δε άλλη αναφέρεται

⁶ Για μία ενδελεχή μελέτη πάνω στην τυπολογία και τα είδη της παρετυμολογίας βλ. Sascha Michel (2015)

⁷ Η γαλλική λέξη *femelle* υπήρξε αντικείμενο δανεισμού της Αγγλικής κατά τον 12ο αι. και αποτελούσε υποκοριστικό του γαλλικού *femme* 'νεαρή γυναίκα'. Μετά από δύο αιώνες, οι φυσικοί ομιλητές της Αγγλικής, μη εξοικειωμένοι με την κατάληξη – *elle*, άλλαξαν την ορθογραφία της λέξης θεωρώντας ότι συνδέεται με τη λέξη *male*, κάτι που ενισχύθηκε από το γεγονός ότι και οι δύο λέξεις, *femelle* και *male*, εμφανίζονται σε σημασιολογική αντίθεση. Η υπάρχουσα επίσης παραλληλία με τα αντίστοιχα ονόματα *mann* 'άνδρας' και *wim + man* 'γυναίκα' (> *woman*) πιθανόν έπαιξε ουσιαστικό ρόλο (McMahon 1994: 184)

μόνον σε μία διαδεδομένη - εσφαλμένη ετυμολογικά - **ερμηνεία** περί της προέλευσης μίας λέξης π.χ. *μπριζόλα* < εν πυρί ζέει αντί < βεν. brisiola.

Παράγοντες που επηρεάζουν την πιθανότητα εμφάνισης του φαινομένου είναι, πρωτίστως, κοινωνιογλωσσικού χαρακτήρα. Κατ' αρχάς το μορφωτικό επίπεδο των ομιλητών και η γνώση ξένων γλωσσών (της Αρχαίας Ελληνικής εν προκειμένω) αποτελούν ανασταλτικούς συντελεστές, υπό την έννοια της επαρκούς ικανότητας αναγνώρισης των μορφημάτων που συνθέτουν μία λέξη. Επιπλέον, η γλωσσική επαφή καθεαυτή και η αυξημένη εισαγωγή ξένων όρων αυξάνει, ως φυσικό επακόλουθο, την πιθανότητα παρετυμολογίας λέξεων (Fliatouras 2019).

2.2. Παρετυμολογία και παιδικός λόγος

Ειδικά σε ό,τι αφορά τον παιδικό λόγο, οι μελέτες έχουν καταδείξει ότι πίσω από την παρετυμολογία κρύβεται ένας δημιουργικός - γνωσιακός μηχανισμός πρόσληψης της γλώσσας (Μπότσιου 2015). Τα παιδιά προβαίνουν σε αυτήν την πρακτική ως επακόλουθο μίας ανάγκης να «ταιριάζουν» τα γλωσσικά εισαγόμενα με τις ήδη υπάρχουσες εμπειρίες τους π.χ. *πουλιατζής* (παλιατζής) 'αυτός που πουλάει' (Μπότσιου 2015). Αυτό που έχει ενδιαφέρον (και ισχύει αντίστοιχα και για τους ενήλικους) είναι πως αυτός ο συσχετισμός του ήδη υπάρχοντος γλωσσικού υλικού αποσκοπεί στην ταξινόμηση των γλωσσικών δεδομένων και συνάμα διευκολύνει την απομνημόνευση και ανάκληση των νέων λεξικών στοιχείων. Οι λέξεις, πλέον, δεν είναι μόνες τους, αλλά ανήκουν σε ένα σημασιακό δίκτυο. Γενικότερα, για τα παιδιά οι στρατηγικές αυτές αποτελούν ένδειξη της απόπειρας συστηματοποίησης των δεδομένων της γλωσσικής τους εμπειρίας και έχουν ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στην κατάκτηση της γλώσσας (Μπότσιου 2015).

3 Παρετυμολογία και λατινικά δάνεια

3.1 Στοιχεία από τις γραπτές πηγές

Αναφορικά με τα λατινικά δάνεια, το φαινόμενο της «παρασύνδεσης» λατινικών λέξεων με ελληνικές αποτελεί μία συχνή πρακτική των λεξικογράφων και γραμματικών της όψιμης ελνστ. και βυζαντινής περιόδου λ.χ. στο Λεξικό Σούδα παρατίθεται: [Κανδήλα:

παρά τὸ καίειν δῆλα]. Αυτή η πρακτική «ευφάνταστων» ετυμολογήσεων επιχειρείται, βέβαια, και σε ελληνικές λέξεις π.χ. στο Etymologicum Magnum διαβάζουμε: [ἄνθρωπος : παρά τὸ ἄνω θρεῖν ,ἦγουν ἄνω βλέπειν· μόνος γάρ τῶν ἄλλων ζῶων ὁ ἄνθρωπος ἄνω βλέπει (...)], εξαιτίας της απουσίας των μεθοδολογικών αρχών στις οποίες βασίζεται η επιστήμη της Γλωσσολογίας⁸. Ακόμη, γνωρίζοντας ότι οι συγγραφείς αυτών των μνημειωδών για την εποχή τους έργων χειρίζονταν με ευχέρεια τη Λατινική και πιθανώς διέβλεπαν τη χαρακτηριστική ομοιότητα ανάμεσα στο λατ. *candela* και την *κανδήλα*, θα μπορούσε να υποθέσει κανείς ότι η όποια απόπειρα εξελληνισμού της λέξης εντάσσεται στα πλαίσια της γλωσσικής πολιτικής πουριτανισμού και καθαρολογίας της εν λόγω περιόδου.

Παρόλα αυτά, η καταγεγραμμένη μείωση του επιπέδου διγλωσσίας στο Βυζάντιο μετά τον 5/6 αιώνα, σε βαθμό δυσκολίας εύρεσης μεταφραστών της Λατινικής (Horrocks 2010: 197), δίνει τη δυνατότητα να υποστηριχθεί ότι αυτή η παρετυμολογική ερμηνεία ίσως να συντελείτο και στα χαμηλά κοινωνικά στρώματα (bottom- up processing): π.χ. σε παπυρικά κείμενα (παρ.16) αποτυπώνεται ορθογραφικά ο τύπος *σταύλος* (παρετ. αυλή) αντί *στάβλος* (< *stabulum*). Όπως θα αναφερθεί και στη συνέχεια (3.2) η ορθογραφία παίζει κομβικό ρόλο στην αναγνώριση των έντυπων λέξεων και επηρεάζει τη γλωσσική ικανότητα, καθώς φαίνεται ότι αποτελεί τμήμα του νοητικού λεξικού (Derwing 1992: 196-198).

Με τη στρατηγική αυτή επανάλυσης των δανείων σε ελληνικά μορφήματα και τη δημιουργία σημασιολογικής διαφάνειας γίνεται αντιληπτό ότι ευνοείται η ένταξη, η αφομοίωση και η επιβίωση ενός ξένου στοιχείου, ειδικά σε περιπτώσεις μονόγλωσσων γλωσσικών κοινοτήτων. Στον τομέα των Νεοελληνικών Διαλέκτων η παρετυμολογία εμφανίζεται ιδιαίτερα παραγωγική και συνδέεται άμεσα με την πολύχρονη γλωσσική επαφή με άλλους λαούς π.χ. τουρκ. *yunarlak* > γιουβαρ(ε)λάκια, τουρκ. *bayrak* > μπαϊράκι > κρητ. μπαεράκι 'σημαία που κυματίζει από τον αέρα', ιτ. *poltrona* > πολυ + θρόνα, ιτ. *carriofoglio* 'αιγόκλιμα' > κερκ. καρποφόλι (καρπός) κ.ά. (Φλιάτουρας 2017, 2019)

⁸ Ο Πλατωνικός διάλογος Κρατύλος θεωρείται από τις πρώτες απόπειρες της ανθρώπινης διάνοησης να εξετάσει το θέμα της ετυμολογικής ρίζας και σημασίας των λέξεων. Το θεωρητικό υπόβαθρο των ερμηνειών που επιχειρούνται βασίζεται στην ονοματοκρατία, η οποία επικαλείται την αιτιατική σχέση σημαίνοντος – σημαινόμενου. Στην πραγματικότητα, όμως, η επιστημονική μελέτη (βλ. Saussure) απέδειξε με κατηγορηματικό τρόπο ότι η σχέση αυτή είναι καθαρά συμβατική. Λόγω της παραπάνω γλωσσολογικής ασυνέπειας το αρχαίο κείμενο βρήθει παρετυμολογιών.

3.2 I/E καταγωγή και ομαδοποίηση των δανείων

Πέραν όμως των ακραιφνών παρετυμολογήσεων που καταγράφονται στις γραπτές πηγές, μπορούμε να υποθέσουμε ότι η φωνητική εγγύτητα λατινικών λέξεων με υπάρχουσες ελληνικές, λόγω της κοινής ετυμολογικής προέλευσής τους, επέδρασε επίσης ενισχυτικά στην ενσωμάτωση των δανείων. Η παραπάνω υπόθεση στηρίζεται στο γεγονός ότι το νοητικό (σταθερό) λεξικό απαρτίζεται από μη αναλύσιμα λήμματα - θέματα (εν αντιθέσει με το δυναμικό λεξικό) τα οποία αποτελούν τον πυρήνα των σημασιολογικών, συνειρμικών κ.ά. πληροφοριών που διαθέτει ο ομιλητής για τις λέξεις (βλ. Ξυδόπουλος 2007: 84-89). Όπως έχει δείξει η σύγχρονη γλωσσολογική έρευνα, η αναγνώριση των έντυπων λέξεων επιτυγχάνεται με συνδυασμό πληροφοριών αντλημένων τόσο από το φωνολογικό όσο και από το ορθογραφικό (νοητικό) λεξικό (Μωυσιάδης 2011). Οι δε αρχικές συλλαβές των λέξεων είναι «*ιδιαίτερα σημαντικές, εξέχουσες και διακριτές για την ενεργοποίηση των λεξικών μονάδων στο νοητικό λεξικό*» π.χ. τα αρχικά τεμάχια [kri] ενεργοποιούν τις λέξεις *κρίση, κρίνω, κρίμα* αλλά και *Κρήτη* (!) (Γαβριηλίδου et al. 2021: 251). Επίσης σε λεξικό επίπεδο η λέξη *μήλο* συσχετίζεται φωνολογικά με τη λέξη *μύλος* (ό.π. 2021: 251). Συνεπώς η ακουστική ομοιότητα (και ενισχυτικά η σημασιολογική), πιθανότατα, οδήγησε σε ομαδοποίηση και οργάνωση των δανείων σε λεξικά δίκτυα και ακολούθως διευκόλυνε την ενσωμάτωσή τους. Ενδεικτικά παραδείγματα είναι λέξεις όπως ο *δομέστικος*, το *σκουτάρι*, τα *άρματα* κ.ά. που η ομοιότητα με άλλες αρχ. ελληνικές κοινής ινδ/κής καταγωγής είναι εμφανής (βλ. *domus* ~ δόμος, *scutum* ~ σκύτος, *arma* ~ άρμα 'δίφρος' κ.ά.). Τα αντιδάνεια, επίσης, εκ των πραγμάτων συσχετίζονται ευκολότερα με τη «λέξη πηγή», λόγω της μορφολογικής και ενίοτε σημασιολογικής ομοιότητας - εφόσον αυτή είναι εν χρήση κατά την περίοδο δανεισμού π.χ. ελνστ. *φασίολος* (< *phasiolus* < *phaselus*) ~ αρχ./ελνστ. *φάσηλος*. Η ανωτέρω τοποθέτηση βασίζεται, κατ'ουσίαν, στην γενικότερη γνωσιακή ικανότητα του ανθρωπίνου νου να αναγνωρίζει μοτίβα (patterns) και να δημιουργεί αναλογικές σχέσεις μεταξύ τους (Rundblad & Kronenfeld 2000).

4 Δεδομένα – Παραδείγματα

4.1. Παραδείγματα Παρετυμολογίας μέσα από τις πηγές

Ακολουθούν παραδείγματα των λατινικών δανείων της ΚΝΕ που παρουσιάζουν έντονο ενδιαφέρον όσον αφορά το κομμάτι της παρετυμολογίας ή της φωνητικής και σημασιολογικής συσχέτισης με ελληνικές λέξεις λόγω κοινής Ι/Ε καταγωγής. Στα λήμματα που έπονται εντοπίζονται τόσο περιπτώσεις που έχει επέλθει μορφολογική αλλαγή εξαιτίας του φαινομένου της παρετυμολογίας (π.χ. παρ. 4) όσο και περιπτώσεις που σχετίζονται αποκλειστικά με μία εσφαλμένη – ετυμολογικά – ερμηνεία (π.χ. παρ. 10). Επίσης, σε ορισμένα παραδείγματα, όπου και σημειώνεται, η παρετυμολογία δεν διαφαίνεται ρητώς μέσω μίας λεξιλογικής ανάλυσης που πραγματοποιείται σε κάποια πηγή της ελληνικής γραμματείας, αλλά αποτελεί θέση των σύγχρονων λεξικών της Ελληνικής (π.χ. παρ. 13):

- (1) **Βερίκοκο** ~ **κόκκος** (Ετυμ. λεξ. Μπαμπινιώτη, Μωυσιάδης & Κατσούδα 2011)

Η καταγραφή με 2 /κκ/ απαντά, ήδη, στον αρχικό τύπο πραικ(κ)κόκιον:

α. [...καὶ τὰ πραικόκκια καλούμενα καὶ τα περσικά...]

Γαληνός (ιατρός) 2ος αιών μ. Χ. Περὶ τῶν ἐν ταῖς τροφαῖς δυνάμεων (6, 466, 5)

Αλλά και στους κατοπινούς τύπους (σε μη μεταγλωσσικά κείμενα):

β. [περσικά δὲ καὶ βερικόκκια καὶ κέρασια καὶ πάντα τὰ ὅμοια πλὴν συκαμίνων]

Αρτεμίδωρος ο Δαλδιανός (ιερέας) 2ος αιών μ. Χ. Ονειροκριτικόν (1.73.28)

γ. [...τὸ βερίκοκκον ἐνθεματίζεται ἔμπολιάζεται εἰς δαμασκηνόν...]

Γεωπονικά 10^{ος} αι. μ. Χ. (10.76.6.2.)

(Ετυμολογία: ελνστ. πραικόκιον < λατ. praecoquum)

- (2) **Διαφεντεύω** ~ ελνστ. **αυθέντης**, **διαυθεντέω** ἔξουσιάζω (λεξ. Κριαρά, Μπαμπινιώτη)

[...Ἡ Τροία τέφρα γίνεται, οὐδεὶς τὴν διαφεντεύει...]

Ο Πόλεμος της Τρωάδος 13^{ος} αι. μ. Χ.(1696)

(Ετυμολογία: ελνστ. Δηφενδεύω 'προστατεύω' < defendo)

(3) Ερμάριο ~ ερμάριο (Ερμής - αγαλματίδιο)

α. [Ἀρμάριον: Ὅτι τὰ λεγόμενα παρ' ἡμῖν ἀρμάρια, 'ἐρμάρια' ὀφείλουσι λέγεσθαι... Οἱ γὰρ Ἕλληνες οἷα τινὰς ἀνδριάντας ἐποίουν, μήτε χεῖρας μήτε πόδας ἔχοντας· τούτους δὲ Ἐρμᾶς ἐκάλουν· οὗ ὑποκοριστικὸν, ἐρμάριον. Ἐποίουν δὲ αὐτοὺς διάκενους, θύρας ἔχοντας καθάπερ τοιχοπυργίσκους...]

Etymologicum Magnum 11ος αι. μ. Χ.

Μεταγενέστερα: σε μη μεταγλωσσικού χαρακτήρα κείμενα:

β. [ὅτι τῶν βρωμάτων τῶν ἀπολειφθέντων ἀπὸ τῶν ἀγγείων πολλάκις ἀμνημόνησεν ἐν τῷ ἐρμαρίῳ]

Δοσίθεος Π Πατριάρχης Ιεροσολύμων 17ος αι. μ. Χ. Δωδεκάβιβλος Δοσιθέου (ΙΑ'—ΙΓ' 11.56.30)

(Ετυμολογία: ελνστ. αρμάριον < armarium 'οπλοθήκη')

(4) Καλυμαύχι ~ κάλυμμα + αὐχὴν - ἑνος

[... κυρίως καλυμαύκιον λέγεται ἀπὸ τοῦ καλύπτειν τὸν αὐχένα]

Ψευδο-Ζωναράς (λεξικογράφος) 13ος αι. μ. Χ. Λεξικόν

Στο TLG εντοπίζονται 10 αναφορές με πρώτο συνθετικό τη λέξη *κάλυμμα* (σε εκκλησιαστικού περιεχομένου κείμενα π.χ. Αναστάσιος Γόρδιος 17ος αι. μ. Χ. Επιστολαί (1.487.48)) και 50 αναφορές με την ιστορική ορθογραφία *καμηλαύκιον*. Εντούτοις, στο Χρηστικό Λεξικό της Ακαδημίας ο βασικός λημματοποιημένος τύπος είναι το *καλυμαύχι* (απλοποιημένη ορθογραφία) με το *καμηλαύχι* να θεωρείται σπάνιο.

(Ετυμολογία: μσν. καμηλαύχιον < camellacium)

(5) **Καντήλι** ~ **καίειν** + **δήλος, -η, -ον** 'φανερός'

[Κανδήλα: παρὰ τὸ καίειν δηλα.]

Σούδα Λεξικό, 10ος αι. μ. Χ.

(Ετυμολογία: < candela)

(6) **Κλεισούρα** ~ **κλείω**

α. [...σκόπελοι γὰρ ὑπερφυεῖς ἐφ' ἐκάτερα τῆς χώρας ὄντες στενωποὺς ἐπὶ μακρότατον ἐνταῦθα ποιοῦνται· κλεισούρας ἐλληνίζοντες τὰς τοιαύτας ὁδοὺς Ῥωμαῖοι καλοῦσιν...]

Προκόπιος (ιστορικός) 6ος αἰών μ. Χ. στο Ἕπερ τῶν πολέμων λόγοι (2, 29, 25, 3)

β. [...καὶ ἔκλεισε τὰς κλεισούρας καὶ τὰ διαβατὰ, ποῦ μὲν με τείχους, ποῦ δὲ με νευραίας καὶ ξύλα...]

Γεώργιος Μοναχός (εκκλ. Συγγραφέας) 9ος αι. μ. Χ. Χρονικόν (110, 1216, 39).

Επίσης, στον Henri Estienne (16ος αι.) αναφέρεται ο συσχετισμός με το ρ. κλείω:

γ.[Κλεισούραι, αι, Suid. q.d. Clausurae: sed κλεισούραι videtur e κλείω...]

(Ετυμολογία: < clausura)

(7) **Κάψα** 'ειδικό δοχείο' [διάφορο από το κάψα 'πολύ ζέστη' < καίω] ~ **κάπτω** 'χωρώ'

[Κάψα, παρὰ τὸ κάπτω ῥήμα, τὸ δηλοῦν τὸ χωρῶ, γέγονεν, ἢ χωρητικὴ οὕσα τῶν ἐντιθεμένων ἐν αὐτῇ...]

Ετυμολογικό Μέγα 12ος αι. μ. Χ.

(Ετυμολογία: < capsa 'θήκη')

(8) **Λανάρι** (< ελνστ. λανάριος 'εριουργός') ~ **λήνος** 'μαλλί προβάτου'

[βεβρίθει λήνεσσιν: τοῖς ἐρίοις, ὅθεν καὶ λανάριοι καλοῦνται οἱ κτενισταί.]
Σχόλια στον Απολλώνιο τον Ρόδιο (270, 19)

Επιπλέον, η παράλληλη ύπαρξη του τύπου ληνάριος (π.χ. Scholia in Clementem A 781 B) αποτυπώνει την πιθανή σύνδεση των δύο λέξεων κατά τη χρήση.

(Ετυμολογία: < lanarius)

- (9) **Λαρδί** 'το λίπος από το χοιρινό' (υποκ. του ελνστ. λάρδος) ~ ελνστ. **λαρινός** 'λιπόδης'

[Λαρινὸν τὸ λιπαρόν, ἐξ οὗ καὶ λάρδος]

Περὶ των μηνών (4, 91, 5), Λαυρέντιος Λύδος 6ος αι. μ. Χ..

(Ετυμολογία: < lardum)

- (10) **Μάγουλο** ~ **μάλα** + **ούλον**

Τὰ δὲ μάγουλα καὶ μήλα λέγονται (...) παρὰ τὸ μάλα καὶ τὸ οὔλον...]

Μελέτιος (ιατρός, 8ος αι. μ. Χ.) Περὶ φύσεως ἀνθρώπου (74,4)

(Ετυμολογία: < magulum)

- (11) **Μαντύ/ιλι** ~ **μανδύας** (πρβλ. λ. μανδύλιον 'μανδύας μοναχού',

α. Καὶ λοιπὸν ἀποτιθέμενος τότε σάβανον καὶ μανδύλιν 'μανδύα', καὶ πᾶσαν τὴν ἀρχιερατικὴν στολὴν...]

Officia ecclesiastica, Ευχολόγιον 42.4.13 στο λεξ. Lampe)

ἢ ~ **μάσσειν** 'καθαρίζω' + **ύλη**

β. [Χειρόμακτρον: ὃ παρὰ Ῥωμαίοις καλεῖται μανδήλιον. Παρὰ τὸ μάττειν τὴν ὕλην.]

Λεξ. Σούδα. 10^{ος} αι. μ. Χ.

Στο TLG εμφανίζεται με /η/ 148 φορές και με /υ/ 51 φορές.

(Ετυμολογία: < mantilium)

- (12) **Μαρούλι ~ Μαϊούλιον** (G. Meyer NS III 43) ή **Μαϊούλιον + μαραίνω**
(Ετ. λεξ. Μπαμπινιώτη)

[Θριδακίνη: τὸ παρ' ἡμῖν μαϊούλιον. Λέγεται καὶ θρίδαξ.]

λεξ. Σούδα 10^{ος} αι. μ. Χ.

(Ετυμολογία: < *amarulus 'πικρός')

- (13) **Μνημούρι** (< ελνστ. μεμόριον) ~ **μνήμα** (λεξ. Τριανταφυλλίδη, Μπαμπινιώτη).

Πρώιμοι τύποι:

α. [... τοὺς ἐν μεμορίοις οἰκοῦντας...]

Δ' Οικουμενική σύνοδος (Concilia Oecumenica) 451 μ. Χ. Σύνοδος της Χαλκηδόνας (2, 1, 2, 115, 9)

Μεσαιωνικοί:

β. [...νὰ πάμε στὸ μνημούρι τῆς κεράς μου...]

(Βοσκοπ. 411)

Παρόλη τη βεβαιότητα των λεξικών σχετικά με την παρετυμολογική διαδικασία που οδήγησε στον τελικό τύπο μνημούρι (μνήμα), δεν θα πρέπει να αποκλείεται η πιθανότητα η διαμόρφωση της λέξης να συνδέεται και με το γλωσσικό φαινόμενο του μεταφραστικού δανεισμού πρβλ. μσν. ικανοποιώ < satisfacio

(Ετυμολογία: ελνστ. μεμόριον < memoria)

- (14) **Ξί/υγκι** (< ελνστ. οξύγγιον) ~ **οξύς** (Ετυμ. Λεξ. Μπαμπινιώτη).

Αρχικός τύπος:

α. [ὅλη δὲ κοπεῖσα μετὰ ἀξουγγίας παλαιᾶς τὰ παλαιὰ τῶν ἐλκῶν καὶ δυσσαπούλωτα θεραπεύει]

Κρατεύας (ιατρός) 1ος αι. μ. Χ. στο Ἀποσμάσματα (Fragmenta) (3, 5).

Επίσης σε παπύρους με /υ/ (πιθανόν φωνητική απόδοση) :

β. [...παρέσχεν ἀν- τὶ τοῦ ὀξυγγείου (*) κολλουρίων ὑδρεῖαν (*)...]

p.oxv 59 4001, 5ος αι. μ. Χ.

Αργότερα:

γ. [...πεντακοσίους καβούρους ὄλους βαρβάτους, κουνουπίων ξύγγιν λίτρας ρ'...]

Σπανός (1698) (παρωδία εκκλ. κειμένων) 14ος/15ος αι. μ. Χ.

Είναι πιθανόν, η καταγραφή της λέξης με τη χρήση του φθόγγου /υ/ να μην έχει να κάνει τόσο με την παρετυμολογική σύνδεση με το επίθετο οξύς (θέση Ετυμ. Λεξ. Μπαμπινιώτη), αλλά περισσότερο με τη φωνητική απόδοση της λατινικής λέξης *αξουγγία*.

(Ετυμολογία: < *axungia*)

(15) Πεταλίδα ~ πέταλο (Ετ. λεξ. Μπαμπ., Λεξ. ΙΛΝΕ)

Αρχικοί τύποι:

α. [...,οἴνου παλαιοῦ τὸ ἱκανόν, εἰς πατέλλιον ἴπιατό βάλων καὶ ἐψήσας...]

Ιππιατρικά (συμπίλημα) 5ος/6ος αι. μ. Χ. (26, 36, 2),

αργότερα:

β. [...πεταλίδες τε ὁμοῦ μὲ τοὺς κοχλίους, στρεΐδια, μύδια, κτένια, ὠραίας ἀχηβάδες...]

Αλέξανδρος και Σεμίραμις 14/15ος αι. μ. Χ. (ανών. Διήγημα, Β 53.1107)

(Ετυμολογία : πατέλλιον < *patella* ἴπιατό)

(16) Σταύλος ~ αυλή (Ετ. λεξ. Μπαμπινιώτη.)

α. [καρνοστάσιον· στάβλος, ὅπου τὸ κάρνιον ἴσταται (λατ. carne)]
Ήσύχιος (λεξικογράφος) 5ος αιών μ. Χ. στο Λεξικόν

αλλά :

β. [...καὶ παρέλαβε τὸν σταῦλον τοῦ Πρασίνου μέρους λιπόμενον, καὶ ἐνίκησε κατὰ κράτος.]

Ιω. Μαλάλας Χρονογραφία (396, 2.) 6^{ος} αἰ.

Και σε παπύρους:

γ. [...εἰ δέ ἐστὶν σταῦλον εἰς κλίσιν ἐν αὐτῷ ἄλογα...]

p.rain.unterricht 109r., 6^{ος} αἰ. μ. Χ.

Στο TLG ἡ γραφή με /β/ ἀπαντᾷ 225 φορές καὶ με /υ/ 187.

(Ετυμολογία: < stabulum)

4.2 Παραδείγματα συσχετισμοῦ με παρόνυμες λέξεις λόγω I/E συγγένειας

- (17) ελνστ./μεσν. **ἄρματα** 'ὄπλα' ~ αρχ./ελνστ./μεσν. **ἄρμα** 'δίτροχο πολεμικὸ ἢ ἄλλο ὄχημα'

επίσης μεσν. **ἄρματα** 'ξάρτια πλοίων' (π.χ. Αχμέτης Ονειροκριτικόν 181 στο λεξ. Sophocles) ~ μεσν. **ἄρμενο** 'ιστίο' (π.χ. Λέων VI ο Σοφός Τακτικά 19.5.2).

(I/E ρίζα *ar- 'συνδέω, συναρμόζω')

- (18) ελνστ. **δομέστικος** ~ αρχ./ελνστ./μεσν. **δόμος** 'οικία'

ἡ σημασία 'οικιακός' τον 5ο αἰ. μ. Χ.: [οἶνον δομε<σ>τικὸν λαγύνιον] Sammelbuch griechischer Urkunden aus Aegypten 15255 στο DGE.

(I/E ρίζα *dema – 'χτίζω')

- (19) **Καρίνα** ~ **καρύνιος, κάρυον**

Η σύνδεση οφείλεται στην οπτική ομοιότητα με το μέρος του πλοίου (άλλωστε η αρχική σημασία του λατ. *carina* ήταν 'καρυδότσουφλο' και το λεξ. *Frisk* μιλά πιθανώς για αντιδάνειο από την Ελληνική).

(I/E ρ. *kar- 'σκληρός')

- (20) ελνστ. **κούπα** 'βαρέλι' μεσν. 'ποτήρι' ~ αρχ./ελνστ. **κύπελλον**,

βλ. επίσης λήμματα [**Κύδδα**, ποτήριον.], [**Κύπη**] 'τρώγλη' στον Ησύχιο, 5ος αι. μ. Χ.

(I/E ρ. *qeup- 'τρύπα').

- (21) **Μουλάρι** (< ελνστ. μούλα) ~ ελνστ. **Μύγλος** 'επιβήτορας, όνος' βλ. λεξ. Ησυχίου.

(I/E ρ. *mugh-slos)

- (22) **μούσκι** 'είδος βρύου' (< μεσν. μούσκλιον < *musc(u)lum υποκορ. του λατ. *muscus*) ~ ελνστ. **μόσχος** 'βλαστός' βλ. Διοσκουρίδης Πεδάνιος 2,179

βλ. επίσης ~ μεσν. **μόσχος/μούσκος** 'αρωματική ουσία' στο λεξικό Κριαρά

(I/E ρ. *mews -)

- (23) **νονός** (< *nonnus*) ~ ελνστ. **νέννος** 'θείος, παππούς' π.χ. στο λεξ. Ησυχίου

I/E ρ. *nana 'παιδική λέξη'.

- (24) **Πακτόνω** (< ελνστ. πάκτον) ~ ελνστ. **πακτόω** 'στερεώνω', βλ. Αυτομέδωνας (ΑΠ 10,23 c.a.), 1ος αι. μ.Χ.

I/E ρ. *rehk- 'στερεώνω'.

- (25) **Πουκάμισο** (< ελνστ. ὑποκάμισον < *camisia*) ~ **καμάσιον** 'μπλούζα'
(Sammelb.7033.41 (v A.D.) στο Lidell & Scott όπου σημειώνει πως είναι
πιθανόν διάφορο από το λατ. *καμίσιον*).

(I/E ρ. *kām- 'καλύπτω')

- (26) **Πανί** (υποκ. < ελνστ. πάννος < λατ. *pannus*) ~ ελνστ. **πηνίον** 'νήμα
υφαδιού' π.χ. στον Αντίπατρο τον Σιδώνιο ΑΠ, 6.160, 2ος αι. π.Χ.

(I.E ρ. *reh₂n- 'ύφασμα').

- (27) **Πουλί** (< ελνστ. πούλλος < *pullus*) ~ ελνστ. **πώλος** 'μικρό ζώο' (λατ.
pullus = και 'πώλος' στο λεξ. Κουμανούδη).

(I/E ρ. *pōlH-on- 'μικρό ζώο')

- (28) **Σέλλα** (*sella*) ~ **έλλα** 'καθέδρα' στον Ησύχιο

ή

~ **σελίζ**: [... σελίζ και σημαίνει τήν καθέδραν (ἔξ αὐτοῦ σέλλα) ...] στο
Etymologicum Gudianum 10ος αι. μ. Χ.

(I/E ρ. *sed – 'κάθομαι')

- (29) **Σκουτάρι** (υποκ. < ελνστ. σκούτον/σκούτα < *scutum*) ~ **σκύτος** 'δέρμα
για ασπίδες' ήδη στον Όμηρο Οδ. 14.34.

(I/E ρ. *skey- 'χωρίζω')

- (30) **Φακιόλι** (ελνστ. < λατ. *fasciol(a)* 'μικρός επίδεσμος' < *fascies*) ~
φάκελος 'δεμάτι, δέμα' στο λεξ. Ησύχιου.

βλ. επίσης λεξ. του Φωτίου: [Φάκελος: τὸ τῆς κεφαλῆς φόρημα.] (ίσως
κατ' επιρροή του λατ. δανείου;).

I/E ρ. *b^hask- 'δένω')

5. Συζήτηση

Θα πρέπει να υπογραμμιστεί ότι σε ό,τι αφορά τις παρετυμολογήσεις των λεξικογράφων, συχνά, ελλοχεύει ο ερμηνευτικός κίνδυνος η σύνδεση που γίνεται με ελληνικές λέξεις να μην πραγματοποιείται από την πλειονότητα των ομιλητών, αλλά να περιορίζεται μονάχα σε ένα λόγιο γλωσσικό επίπεδο. Η πρακτική αυτή υποκινείται, όπως ειπώθηκε, από την προειλημμένη γλωσσική στάση των λόγιων μελετητών να προσδώσουν την απαιτούμενη «ελληνικότητα» σε όσες περισσότερες ξένες λέξεις είναι εφικτό. Με αυτήν την έννοια, η ετυμολόγηση π.χ. της λέξης *μούστος* στον Ιω. Λαυρέντιο, πιθανόν, αποτυπώνει μία λεξική ανάλυση που είναι πολύ αμφίβολο αν απηχούσε λαϊκότερα γλωσσικά στρώματα:

(31) [“Ότι μούστον τὸν οἶνον οἱ Ῥωμαῖοι ἔγνωσαν καλεῖν ὡσανεὶ μύστην, ὅτι μυστήριον πρῶτοι Σαρδιανοὶ προσηγόρευσαν.”]

Ιωάννης Λαυρέντιος ο Λυδός (αξιωματούχος, ιστορικός) 6ος αιώνας μ. Χ.
στο *Περὶ μηνῶν* (1, 4, 1)

Επίσης, παρετυμολογικές ερμηνείες σε λέξεις όπως το *δηνάριον*, είναι περιττές για την ένταξη και επιβίωσή τους λόγω της ούτως ή άλλως ευρείας χρήσης των πολιτισμικών δανείων, όπως τα νομίσματα:

(32) [‘Δηνάριον’· νόμισμα τί ἐστὶ δηνάριον, ὅτι τὰ δεινὰ αἶρει παρεχόμενον.]

Etymologicum Gudianum 9ος αἰ. μ. Χ.

Επιπλέον, ο αριθμός των παραπάνω λέξεων (~10%), συγκριτικά με το συνολικό δείγμα, φανερώνει ότι η παρετυμολογία δεν πρέπει να αποτέλεσε καθοριστικής σημασίας παράγοντα για την εισαγωγή των λατινικών δανείων, χωρίς να υποβαθμίζεται ο ρόλος της πλήρως, αφού η παρετυμολόγηση συνιστά μία διαδικασία λειτουργική και επομένως χρήσιμη στη γλώσσα, καθότι λειτουργεί ως μηχανισμός φωνολογικής, μορφολογικής και σημασιολογικής προσαρμογής δανείων, καθώς ο τύπος ταυτίζεται με μόρφημα του λεξικού και αποκτά εσωτερική Δομή (βλ. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη 1994: 55, 109). Ταυτόχρονα, αποτελεί και πραγματολογικό μηχανισμό που επιχειρεί να ενσωματώσει μία έννοια/αντικείμενο στον πολιτισμό μίας γλωσσικής κοινότητας (Φλιάτουρας 2017).

Τέλος, κάτι που δεν απαντά στην διεθνή και ελληνική βιβλιογραφία σχετικά με το γλωσσικό φαινόμενο της παρετυμολογίας και ίσως χρήζει περαιτέρω έρευνας, είναι η πιθανή σύνδεσή της με την λεγόμενη Αρχή της Ελάχιστης Προσπάθειας (Principle of

Least Effort), υπό την έννοια της ελαχιστοποίησης της προσπάθειας – ενέργειας που καταβάλλεται από έναν ομιλητή για την κατανόηση μίας νέας λέξης μέσω του συσχετισμού της με άλλες ήδη γνωστές σε αυτόν λέξεις (βλ. επίσης νόμο του Zipf, νόμο 80/20 του Pareto κ.α.)

6. Συμπεράσματα

Όπως προκύπτει από την παράθεση και ανάλυση των παραδειγμάτων, η παρετυμολογία συνιστά έναν υπαρκτό μηχανισμό ενσωμάτωσης των λατινικών δανείων της ΚΝΕ που φαίνεται να επηρεάζει ένα ποσοστό της τάξης του 10%. Ο αριθμός αυτός αυξάνεται αν προστεθούν και οι περιπτώσεις λατ. λέξεων που υφίστανται ενίσχυση στην εισαγωγή τους, λόγω του συσχετισμού τους με ομόρριζες ελληνικές λέξεις. Και στις δύο περιπτώσεις εφαρμόζεται, ουσιαστικά, ο μηχανισμός της αναλογίας με τη διαφορά ότι στην παρετυμολογία συντελείται διασύνδεση μορφημάτων που δεν έχουν μεταξύ τους ετυμολογική συγγένειά. Η τεκμηρίωση της υιοθέτησης της πρακτικής αυτής από μία ευρεία γκάμα ομιλητών είναι περίπλοκη και απαιτεί τη χρήση γραπτών αναφορών μη μεταγλωσσικού χαρακτήρα.

Βιβλιογραφία

- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. 1994. Νεολογικός δανεισμός της νεοελληνικής. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδης
- Anastassiadis-Simeonidis, A. 2003. Que peut-il arriver à une expression figie? *Cahiers de Lexicologie* 82, 51–59.
- Bauer, L. (2006). Folk Etymology. In K. Brown (Ed.), *Encyclopedia of Language and Linguistics* (pp. 520-521). Oxford: Elsevier.
- Γαβρηλίδου Ζ., Μητσιάκη Μ. & Φλιάτουρας Α. 2021. 100 Βασικές Έννοιες για τη Γλωσσολογία. Εκδόσεις Gutenberg. Αθήνα.
- Derwing, B. L. 1992. “Orthographic Aspects of Linguistic Competence”, στο P. Downing, S.D. Lima & M. Noonan (επιμ.), *The Linguistics of Literacy*. Άμστερνταμ: Benjamins.
- Horrocks G. 2010. *Greek: A History of the Language and its Speakers*. Wiley- Blackwell.
- Θεοδωροπούλου Μ. & Παπαναστασίου Γ. 2001. Το γλωσσικό Λάθος, στο *Greek language.gr*.
- McMahon, April M.S. 1994. *Understanding Language Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Meyer, G. 1895. *Neugriechische Studien: III. Die lateinischen Lehnwörter im Neugriechischen*. Wien: In Kommission bei F. Tempsky.
- Μπότσιου Ελένη 2015. Παρετυμολογία και Παιδική γλώσσα. *Παιδαγωγική Επιθεώρηση* 60/2015.
- Μουσιάδης Θ. & Κατσούδα Γ. 2011. *Ο ρόλος της λαϊκής ετυμολογίας στη διδασκαλία της ορθογραφίας*. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 31: 351-356.
- Μουσιάδης, Θ. 2011: «Η ορθογραφία του αντιδανείου». *Linguarium* (ιστολόγιο), 10 Οκτωβρίου 2011.
- Ξυδόπουλος Γ. 2007: *Λεξικολογία. Εισαγωγή στην ανάλυση της λέξης και του λεξικού*. Αθήνα: Πατάκης.
- Rundblad, G. & Kronenfeld, D.B. (2000). Folk etymology: Haphazard perversion or shrewd analogy? In Coleman & Kay, (Eds.), *Lexicology, Semantics and Lexicography* (pp. 19-34). Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Sascha Michel 2015. *Word-formation and folk etymology*. *Word Formation: An International Handbook of the Languages of Europe* (2016). De Gruyter Mouton.
- Φλιάτουρας, Α. 2017. «Παρετυμολογία και μορφολογία: Μύθος και πραγματικότητα». *Γλωσσολογία* 25. Αθήνα: Τμήμα Φιλολογίας ΕΚΠΑ, σσ. 33- 49.

Fliatouras A. 2019. *The folk etymology in Greek dialects: A first approach*. Proceedings of the 7th International Conference on Modern Greek Dialects and Linguistic Theory, Patras.

Winer, Lise. 1992. "Folk Etymology in Trinidad and Tobago Lexicography". In *Old English and New. Studies in Language and Linguistics in Honor of Frederic G. Cassidy* ed. by J.H. Hall, N. Doane and D. Ringler, 238-253. New York.

Λεξικά

Ανδριώτης Ν. 1967. *Ετυμολογικό λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*. Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ.

Chatraine P. 1999. *Dictionnaire etymologique de la langue grecque*, Paris.

Diccionario Griego-Español, 1980- , Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Madrid.

Digitale Wörterbuch der deutschen Sprache des 20. Jahrhunderts (DWDS).

Du Cange C. 1688. *Glossarium ad scriptores mediæ et infimæ Graecitatis*. Lugdunum.

Δημητράκος Δ. 1964. *Μέγα λεξικόν όλης της ελληνικής γλώσσας*. Αθήνα: Ελληνική Παιδεία.

Hofmann J.B. 1950. *Etymologisches Woerterbuch des Griechischen*. Muenchen (μτφρ. Α. Παπανικολάου, Αθήνα 1974).

ΙΛΝΕ = Ακαδημία Αθηνών 1933-. *Ίστορικόν Λεξικόν τῆς Νέας Έλληνικῆς, τῆς τε κοινῶς όμιλουμένης και τῶν ιδιωμάτων*.

Κουμανούδης Σ. 2002. *Λεξικόν Λατινοελληνικόν*. Αθήνα: Γρηγόρης.

Κριαράς Ε. 1969-2008. *Λεξικό της μεσαιωνικής ελληνικής δημόδους γραμματείας (1100-1669)*. Θεσσαλονίκη.

Liddel H. R. Scott, H.S. Jones R. Mckenzie 1996. *A Greek-English Lexicon*. Oxford: Clarendon Press.

Μπαμπινιώτης Γ. 2008. *Λεξικό της Νέας Ελληνικής γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε.

Μπαμπινιώτης Γ. 2010. *Ετυμολογικό λεξικό της Νέας Ελληνικής γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε.

Frisk H. 1996. *Griechisches etymologisches Woerterbuch*, Bd. 1-2. Heidelberg.

ΧΛΝΓ = Ακαδημία Αθηνών. 2014. *Χρηστικό Λεξικό της Νεοελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο.

Ηλεκτρονικό Σώμα Κειμένων

Thesaurus Linguae Graecae University of California, Irvine